

Сергій Світлич

ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ СТЕРЕОТИПІВ ТА СТЕРЕОТИПІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

Стаття присвячена проблемам вивчення стереотипів і стереотипізації та теоретико-методологічним підходам. Встановлено, що однією з найбільш суперечливих проблем у дослідженні стереотипів є проблема визначення змісту самого розуміння стереотипу. Отже, співвідношення понять «стереотип», «засади», «забобони» є дискусійними. Стереотипізація є засобом конструювання символічних кордонів між своїми та чужими.

Ключові слова: стереотип, теоретико-методологічні підходи, ціннісні орієнтири, засади, забобони, Свій, Чужий, політичний, соціальний.

Svitych S. Problems of study of the stereotype and stereotypization: theoretico-methodological approaches. The article examines the problems of the stereotype and stereotypization theoretico-methodological approaches. One of the most disputable problem in the research of stereotypes is a problem of the determination the content of the conception of stereotype. Thus, the correlation of the conceptions stereotype, principles, superstition are objects of discussion. Stereotypization is a method of the structure of symbolic borders with own anal alien.

Key words: stereotype, theoretico-methodological approaches, landmark values, principles, superstitions, own, alien, political, social.

У сучасній політичній боротьбі в Україні як ніколи актуальним стало розрізнення Своїх та Чужих, пошуки ціннісних орієнтирів у суперечливих і часто парадоксальних реаліях українського політичного життя. На цьому тлі особливої актуальності набувають критерії розрізнення Свого та Чужого, Їх та Нас, конструювання і становлення політичних, соціальних, етнічних та інших стереотипів.

У сучасній науці інтерес до стереотипізації став формуватися в 20-ті роки минулого сторіччя. В перший період (з 20-х по 60-ті роки) вивчення стереотипів було практично монопольною прерогативою західних, в основному американських, дослідників (У. Кларк, У. Олбіг, Г. Оллпорт). В більшості досліджень цього періоду стереотип в цілому розглядався як негативне, але неминуче явище соціальної практики, а головна увага була спрямована на вивчення так званих антропостереотипів (гендерних, професійних, політичних, перш за все, етнічних).

У 1960-х роках з'являються перші роботи радянських авторів (І. Кон, Г. Кондратенко, В. Ядов), присвячені проблемі етнічних стереотипів. Серед найбільш цікавих досліджень варто відмітити праці В. Агеева, Є. Єгорової-Гантман, Г. Солдатової, Н. Рождественської, П. Шихерева, Т. Стефаненка. При цьому для більшості радянських досліджень (на відміну від їх західних колег) характерним був пошук означених позитивних якостей стереотипів, а не однозначно негативна їх оцінка. З іншого боку, вітчизняними вченими була продовжена традиція, яка склалася на Заході, орієнтації на вивчення антропостереотипів.

У цілому в дослідженнях стереотипів та стереотипізації можна виділити три основні напрями, присвячені вивченню різних аспектів цього явища. Перший напрям включає в себе дослідження стереотипів, де головний акцент робиться на вивчення їх когнітивного аспекту (тобто стереотип розглядається як елемент когнітивних процесів людини, а саме – як результат процесу генералізації, схематизації і т. п.). Другий напрям включає в себе дослідження, де головна увага приділяється вивченню афективного аспекту стереотипів (стереотип у цьому напрямі досліджується як елемент емоційно-оцінних про-

цесів людини, тісно пов'язаний з феноменом соціальної установи). Третій напрям присвячено вивченню соціального аспекту стереотипів (тобто соціальний стереотип розглядається як особливий елемент, що бере участь у процесі функціонування соціальної групи).

У теоретичному плані та ракурсі методології було виявлено немало дискусійних моментів. Так, однією з найбільш спірних проблем у дослідженні стереотипів є проблема визначення змісту самого розуміння етностереотипу. В межах цієї проблеми можна виділити такі питання: про ідентичність стереотипів етнічним забобонам; про співвідношення змісту етнічних стереотипів та етнічних установок; про адекватність змісту стереотипів реальності.

Дослідження процесу конструювання стереотипів, розробка нових теорій, які відображають сучасні реалії, а також розробка адекватних методів вивчення свідомості, – все це є проблемою, яка вимагає невідкладного розв'язання, оскільки у конфліктних ситуаціях необхідно цілеспрямовано створювати толерантні установлення в суспільстві.

Одна з перших праць, яка містила в собі опис стереотипів, була опублікована В. Дю Буа у 1899 році. Термін «стереотип» (грец. *stereos* – твердий, *typos* – відбиток) був введений у науковий обіг І. Ліппманом як особлива форма сприйняття навколишнього світу. Система стереотипів, писав він, можливо, є стержневою в нашій особистій традиції, вона захищає наше місце у суспільстві, а також оберігає час у нашому зайнятому житті та допомагає нам спастися, побачити світ стійким та охопити його цілком – (всуціль, гамузом).

Піонерами у вивченні етнічних стереотипів можна вважати праці Є. Богардуса, Д. Каца і К. Брейлі, які зачепили, частково, проблему антисемітизму[1; 2]. Вони дають таке визначення: «етнічний стереотип – це стабільна уява, мало погоджена з тими реаліями, яку вона намагається представити, що впливає з властивої людині якості спочатку визначити явище, а потім вже його простежити».

Як уже зазначалося, у сучасній науці інтерес до стереотипів як одного із засобів досягнути людиною дійсності став формуватися в 20-ті рр. минулого століття.

У 20–30-ті рр. в Америці з'явилася низка праць, присвячених проблемам суспільної думки, які продовжували розробку теорії стереотипу.

Перші узагальнені праці у цій галузі були опубліковані в середині 30-х рр. О. Клейбергом і Дж. Доллардом. А в середині 40-х У. Олбіг зробив акцент на емоційній складовій стереотипу, назвав його банальним ярликом, яким користується пропагандист для створення «емоційної напруги в аудиторії».

Найбільший вплив на розуміння стереотипів справили дві праці, опубліковані в 1950-х рр. «Авторитарна особистість», що вміщує детальний опис гіпотези формування стереотипів, і «Про природу забобону». Широкий резонанс мало опублікування Т. Адорно психодіагностичної методики на виявлення авторитарності – так званої «Ф-шкали» («тест на фашизм»).

До цього часу було запропоновано багато визначень стереотипу, в яких автори залежно від своєї теоретичної орієнтації акцентували увагу на різних аспектах цього явища. Так, за Т. Шибутані, стереотип – це популярне поняття, що означає приблизне угруповання людей з погляду якої-небудь легковідмінної ознаки. Таке поняття підтримується досить поширеними уявленнями щодо якостей цих людей [3, с.98]. Близька до вказаної точки зору позиція Р. Таджурі, який під стереотипом розуміє схильність суб'єкта, який здатний легко сприйняти та визначити людину, яка швидко вписується в означені категорії, залежно від її віку, статі, етнічної належності і професії і, відповідно з цим, приписувати ці якості, які вважаються типовими, для людей цієї групи.

Друга світова війна дала поштовх до цілеспрямованого вивчення стереотипів. За ініціативи ЮНЕСКО було проведено широкомасштабне дослідження – опитування з метою виділення етнічних стереотипів і їх детермінант в Австралії, Англії, Німеччині, Франції, Італії, Нідерландах, Норвегії, США. Учасникам опитування пропонували вибрати з 13 визначень ті, які, на їхню думку, характеризують росіян, американців, англійців, фран-

цузів, китайців та їх самих. Різниця між позитивними та негативними відповідями визначила так званий «знаменник дружності». Більшість праць зі стереотипів того часу ґрунтовано на матеріалах цих опитувань.

О. Кленберг, проаналізувавши результати опитувань, так визначив поняття «стереотип»: «Це картина в розумі людей щодо власної чи інших груп» [4, с. 93]. Подібні образи чи уявлення звичайно досить поширені в суспільстві; як правило, вони надто примітивні чи несприйнятливі до об'єктивної реальності.

Незважаючи на значимість вищезгаданих і багато інших робіт, інтерес до дослідження стереотипів почав стрімко зростати тільки в 1960-ті рр., згідно з аналізом С. Райєна. Між 1962 і 1972 роками було опубліковано приблизно стільки ж робіт, скільки з'явилося між 1899 і 1962 рр. Події в США, а також виникнення десятків нових незалежних держав, збільшення етнічних конфліктів у різних регіонах світу – все це привело до збільшення досліджень [5].

У СРСР проблемам вивчення стереотипів не приділялося такої уваги, як на Заході. Разом з тим, вітчизняними дослідниками була розроблена низка оригінальних концепцій, в основі яких лежить історичний матеріал, а стереотип, на думку М.Єрофєєва, – «це підсумок засвоєної інформації, результат її переробки та узагальнюючий висновок з неї, вони нерідко впливає на відносини між націями, етнічними групами та державами» [6, с. 21].

У 1960-ті роки з'являються перші праці вітчизняних авторів (І. Кона, Г. Кондратенко, В. Ядова), присвячені проблемі стереотипів. У Радянському Союзі до 1980-х рр. було опубліковано всього декілька робіт з цієї тематики, в основному І. Коном. У 1980-ті рр. тема стереотипів висвітлювалася в працях Б. Душкова, Ю. Бромлея, В. Шлягіної, В. Петренко. Основоположними стали праці В. Агєєва, Є. Єгорової-Гантман, Г. Солдатової, Н. Рождественської, П. Шихерева [7, с. 78].

Історично можна виділити три основні напрями в розгляді стереотипів. Перший напрям фіксує стереотипи як культурну спадщину, що передається суспільством.

Другий зосереджується на коренях переконань як мислення, яке, оперуючи стереотипами, призводить до внутрішніх напружених відносин і перекрученого розвитку індивідуальних рис. Третій напрям бачить категоризацію індивідів та загальну характеристику категорій як неминучу частину процесу пізнання. Ретроспективний огляд досліджень у науці демонструє, що всі ці три контексти (культура, індивідуальність і пізнання) безперервно були присутні в дослідженні стереотипів. Усі три підходи оправдані й ефективні. Використаний у нашому дослідженні підхід близький першому напрямку, який розглядає стереотипи як специфічний тип знання, впроваджений і підтриманий суспільством. Слід відмітити, що, по-перше, вплив різноманітних наборів історичних факторів на зміст стереотипів може нівелювати один одного і може, навпаки, збільшувати дію один одного; по-друге, конструювання та становлення стереотипів не розподілені у суспільстві однорідно, але змінюються залежно від ситуацій і груп.

До цих пір немає єдиного і загально визнаного розуміння терміна «стереотипи». З огляду історії вивчення стереотипу видно, що в ході формулювань групуються та описуються ті характеристики стереотипів, в яких різні автори бачать їх суть, але ці характеристики не можуть бути чітким критерієм ідентифікації стереотипів. Як найпоширеніше визначення стереотипів у вітчизняній науці використовується дефініція, де стереотипи трактуються як «чуттєво забарвлені соціальні образи». Це визначення В. Ядова не зводить стереотип до будь-якого з його аспектів (когнітивного, афективного чи соціального), а дозволяє досліджувати стереотипи в їх єдності; воно також не прив'язує стереотип до будь-якого конкретного виду носіїв, що, в свою чергу, дозволяє досліджувати стереотипи різних рівнів.

Базуючись на визначенні В. Ядова, далі ми будемо розглядати стереотип як особливий різновид соціальної установки, яка володіє яскраво вираженою афективною складовою, схематизованим і генералізованим змістом.

В. Трусів і А. Філіппов визначають стереотипи як узагальнення про представників різних етнічних груп,

що характеризуються підвищеною емоційною стійкістю, але не завжди адекватно відображають реальні риси стереотипованої групи [8, с. 18]. Причина утворення стереотипів криється в необхідності використовувати в повсякденному мисленні принцип «економії зусиль» для «володіння» великою кількістю інформації з одночасним прагненням до захисту групових цінностей. Для визначенні етнічного стереотипу Ю. Бромлей використовує поняття звичайної (повсякденної) свідомості, зазначаючи, що вона володіє специфікою: це перш за все стосується так званих «значень» – стереотипів, що фіксують типові для членів етносу поняття, знання, вміння, норми поведінки. Представляючи «прикордонну» зону суспільного знання (на його звичайному рівні) та побутової культури, ці стереотипи виконують важливу функцію у створенні характерних для кожного етносу якостей.

Вивченню проблеми функціонування стереотипів у суспільній та індивідуальній свідомості присвячені праці Б. Єрасова та І. Кона. Аналіз функціонування етнічних стереотипів у духовній культурі як стереотипів поведінки та спілкування, проведений А. Бабуріним. На його думку, стереотипи є невід'ємною частиною суспільної свідомості та самосвідомості і виконують захисну функцію щодо своєрідності духовної культури, що обумовлює їх «схематичність, односторонність та категоричність» [9, с. 36–46]. Вони закріплюють у свідомості культурні традиції та звички, є інструментами передачі від покоління до покоління соціального та морального досвіду, включаючи правила поведінки, звичаї, ритуали, норми та цінності.

Важливими ознаками стереотипів, за В. Крисько, є: образність, схематичність, спрощення; цілісність; яскраво виражене оцінне та ціннісне забарвлення; символічність, ілюзованість, суб'єктивність [10, с. 133].

Виходячи з вищезазначених характеристик, стереотипи можна розглядати як уявлення, сформовані в самосвідомості, які схематично передають образ того чи іншого явища і які визначають його місце у ієрархії цінностей. Такий стереотипний образ включає в себе найбільш

яскраві та незвичні риси, що допомагають індивіду орієнтуватися у соціальному просторі.

Стереотипи бінарні за природою: визначаючи Іншого, суб'єкт в опозиції має на увазі свої власні характеристики. Це об'єднує автостереотипи (набір уявлень, оцінок та суджень етнічної спільності про саму себе, які відображаються в легендах, художніх творах, пресі) та гетеростереотипи. Авто- і гетеростереотипи складаються в процесі ідентифікації на рівні, пов'язаному з формуванням відносно стійких уявлень та оцінок, типових для етнічної групи поведіння, комунікативних та емоціональних стилів.

Стереотипи, які функціонують у суспільній та індивідуальній свідомості, мають різний механізм виникнення, закріплення та проявлення, згідно з яким їх можна розділити на стереотипи поведінки та стереотипи мислення. На думку С. Гладких, перша група формувалася протягом багатьох століть та перевірена на практиці кількома поколіннями; ці стереотипи перейшли у ранг міфологічних і є сталими, вони не піддаються культурним змінам [11, с. 59–60]. Друга група стереотипів формується стихійно у процесі міжкультурної комунікації, сутічок, за допомогою ЗМІ; вони є рухливими, змінними, формуються під дією культурних, політичних та економічних факторів. Стереотипи, які називаються ЗМІ (особливо в ситуації конфлікту), змінні та динамічні. Більшість стереотипів другої групи є негативними, що має як позитивну (збереження духовної культури етносів), так і негативну сторони (як бар'єр у ситуації міжетнічного спілкування).

Усі види стереотипів виконують ряд функцій у суспільстві: класифікацію та упорядкування соціокультурної інформації; акумуляцію і передачу культурно-історичного досвіду, вироблення моделей поведінки та стандартів; захист групових цінностей.

Система етностереотипів дозволяє прогнозувати поведінку учасників комунікації та моделювати процеси спілкування згідно з поставленою метою.

Є декілька методів дослідження стереотипів. Один з перших методів, який справив великий вплив на методологію та теорію вивчення етнічних стереотипів, – метод виміру соціальної дистанції, був розроблений Е. Богардусом в 1928 р. Згідно з цим підходом, соціальна дистанція визначається ступенем здатності затагти індивіда в процеси життєдіяльності інших індивідів.

Пізніше Д. Кац і К. Брейлі розробили методику, яка набула широкого поширення і на довгі роки стала визначною для дослідників етностереотипів: зі списку, який вміщував 84 характеристики, студентам пропонувалося вибрати ті, які, на їхню думку, є головними для десяти етнічних груп. Результати, отримані в ході експерименту, показали, що у більшості випадків студенти одноставні у визначенні характерних, на їх думку, рис, притаманних тій чи іншій етнічній групі.

З 30-х рр. з'явилося багато нових емпіричних методів. В. Агеев запропонував наступну класифікацію цих методів: 1) метод вільного опису в декількох його різновидах; 2) метод прямого опитування (залежно від використовуваного інструментарію можуть бути виділені такі його різновиди, як список особистих рис, шкали соціальної дистанції, шкали етноцентризму, діагностичний тест відносин та ін.); 3) різні варіанти проектних методів; 4) психосемантичні методи [7, с. 78]. Кожна методика має свої переваги та недоліки. Нині велика увага приділяється психосемантичним методам, які дозволяють отримати кількісний вимір складових образу того чи іншого етносу та підійти до його психологічного вивчення. Для вивчення етнічних стереотипів частіше за все використовуються методи прямого опитування: приписування якостей з набору особистих рис; відсоткова методика Дж. Брайєма; визначення «діагностичного коефіцієнта» К. Макколі і К. Стітта; біполярні шкали. В дослідженні останніх років методики вивчення етнічних стереотипів створюються для кожної конкретної етнічної групи та модифікуються з часом.

Співвідношення понять «стереотип», «установка», «забони» є дискусійним. Одні дослідники схильні розглядати

стереотип як когнітивний елемент установки. Інші ото-тожнюють поняття «установка» і «стереотип». Треті вважають, що спочатку формується установка, а потім стереотип наповнюється відповідним цій установці змістом. Четверті схильні вважати стереотип формою вираження установки, яка надає стереотипу означений напрямок та інтенсивність і стереотип виступає формою найбільш концентрованого виявлення соціального настановлення.

С. Фіске виділяє чотири види стереотипів: стереотипи презирства щодо представників «чужих» низькостатусних груп, розцінюючи їх, до того ж, як «холодні». Щодо своїх груп, як правило, виникають стереотипи захоплення, відповідно до яких цим групам приписується компетентність, високий статус і «теплота»; амбівалентні стереотипи заздрості і патерналізму («заздрість» характеризує ставлення до представників високостатусних, компетентних, але «холодних» груп, «патерналізм» – низькостатусних, некомпетентних, але «тепліх»).

Іншою важливою властивістю стереотипів вважається стійкість до нової інформації, що підтверджується в емпіричних дослідженнях І. Богомолової, Т. Стефаненка. Але й стійкість стереотипів відносна. На зміну стереотипів впливають не тільки реальні міжгрупові відносини, але і особливості процесу міжгрупової диференціації.

Ще одна властивість (найважливіше, досить важливе, за Г. Тешфелом) – узгодження, тобто висока ступінь єдності уявлень серед членів стереотипізованої групи. Є гіпотези, які пояснюють причини узгодження: гіпотеза упередження, згідно з якою консенсус відображає єдинообразну упередженість частини індивідів, і гіпотеза невігластва, згідно з якою консенсус можна висловити з недоліку особистих контактів зі стереотипізованою групою (П. Девайн). Більшість сучасних авторів пояснює узгодження етностереотипів, що виходить з теорії самокатегоризації Д. Тернера, припускаючи, що до узгодження уявлень про групу приводить ідентичність, прискорюючи легко зрозумілу гомогенність своєї групи; забезпечуючи очікування взаємної згоди її членів; сприяючи активному досягненню консенсусу, завдяки взаємному впливу.

Вважається, що існує ще одна суттєва властивість: немічність. Однак, з 1950-х рр. у науковій сфері стала набирати популярності точка зору, згідно з якою загальний обсяг інформації, що міститься у стереотипах, перевищує обсяг неправдивої інформації. Прихильники цієї точки зору (С. Браун, Х. Тріандіс, Х. Дейнер, Н. Фрейда) вважають, що ознакою істинності стереотипу може слугувати його яскравість, виразність, схожість змісту стереотипів двох груп стосовно третьої. Крім того, поширена так звана «гіпотеза контакту», згідно з якою стереотипи членів тих чи інших груп будуть більш правдивими, ніж групи, які взаємодіють одна з одною.

На думку Ш. Надірашвілі, стереотип має трикомпонентну структуру:

– афективне зростання, що містить у собі почуття симпатії чи антипатії – стосовно реального чи символічного об'єкту;

– когнітивний рівень, відтворений в усвідомленні афективного компоненту, представлений в думці чи судженні щодо цього об'єкту;

– рівень поведінки, який представляє програму дій, що стосується цього об'єкту [12, с. 25].

З'ясувавши суть стереотипів і їх особливості, можна перейти до розгляду процесу формування стереотипів-стереотипізації. На поч. ХХ ст. намітилося два підходи дослідження стереотипізації: психофізіологічний і соціально-психологічний. У руслі першого І. Павлов (1904) першим описав процес стереотипізації з точки зору фізіолога, його ідеї далі розвинув Д. Узнадзе.

Когнітивні підходи виводять стереотипізацію із закономірностей процесу пізнання: акцент робиться на процесах сприйняття і категоризації (Г. Тешфел, Д. Тейлор, С. Фіске, Т. Прейлер, Д. Макі, Д. Гамільтон та ін.).

З цього погляду, стереотипи не можуть вважатися ірраціональними, оскільки вони відображають раціональну вибірковість того, хто сприймає. Визнається і можливість немічності стереотипів – процес пізнання сам по собі недосконалий, і в ньому можливі помилки.

На думку А. Байбурина, «механізм стереотипізації заснований, по-перше, на збереженні, передачі і акумуляції соціокультурної інформації, по-друге, на відборі вагомих фрагментів в умовах постійного оновлення [9, с. 36–46]. Виходячи з цього, Г. Тешфел виділяє індивідуальні і соціальні функції стереотипізації.

Можна виділити психологічні, соціально-психологічні і соціальні функції стереотипізації. В сучасній психології соціального пізнання головну функцію стереотипізації бачать у когнітивній економії, яка забезпечує індивідів максимумом інформації при мінімальному когнітивному зусиллі. Так, творець теорії самокатегоризації Д. Тернер та його соратники підкреслюють, що стереотипи становлять корисніші та складніші способи сприйняття, ніж зазвичай вважається.

Розвиваючи цю тезу, прихильники теорії Д. Тернера підкреслюють: наш світ складний для сприйняття не тільки через кількісну перенасиченість інформацією, але і внаслідок її якісної невизначеності. Стереотипізацію вони розглядають як спосіб осягнення соціального значення інформації, релевантного динамічно змінюючому контексту (М. Нолан, С. Хаслам і ін.).

Г. Тешфел і Д. Тернер підкреслювали, що стереотипи здатні захищати не тільки цінності індивіда, про що говорив ще І. Ліппман, але й ідентичність. Виходячи з цього, як основні соціально-психологічні функції стереотипізації можна розглядати міжгрупову диференціацію і здійснену з її допомогою підтримку позитивної групової ідентичності. Саме в тому, що автостереотипи, як правило, більш позитивні, ніж гетеростереотипи, полягає їх важлива відмінність від інших категорій. В окремих обставинах «чітка груповая ідентифікація може бути пов'язана лише з бажанням бути групою, відмінною від інших».

Г. Тешфел виділяє дві соціальні функції стереотипізації: а) пояснення існуючих відносин між групами та пошук причин складних і зазвичай негативних соціальних подій; б) виправдання існуючих міжгрупових відносин, дій, довершених чи планованих щодо чужих етнічних груп.

Важливо додати ще одну загальну соціальну функцію – збереження існуючих відносин, оскільки пояснення і, тим паче, оправдання відносин між групами за допомогою стереотипів необхідне перш за все, для збереження цих відносин.

Механізм стереотипізації використовувався в різних політичних доктринах. На думку Т. Стефаненка, детермінанти змістового боку стереотипів слід шукати у факторах соціального, а не психологічного порядку [13, с. 278].

Враховуючи, що зміст стереотипів залежить від виявлення психологічних характеристик їх носія, таких як рівень розвитку, інтелект, освіта, виховання, можна стверджувати, що на зміну стереотипів впливають наступні фактори:

– умови та особливості соціалізації людини (процес формування системи стереотипних уявлень окремого індивіда перебуває у прямій залежності від суспільних умов, політики, культури, духовного життя суспільства, побутових умов, сімейного виховання, кола ровесників, особистого досвіду, досвіду спілкування та діяльності та ін.);

– рівень освіти та інтелектуального розвитку (чим вищі вони, тим менше піддається людина впливу ксенофобії);

– особистий досвід контактів та взаємодії зі стереотипованим об'єктом (небезпосередня взаємодія знижує рівень стереотипності оцінок та суджень);

– афекти та емоції (позитивний афект може знижувати тенденцію до стереотипізації чи впливати на ті процеси, які відбуваються під час її дії, стереотипи можуть радикально змінюватися у відповідь на нестандартні події).

Стереотипізація є засобом конструювання символічних кордонів між Своїми та Чужими. Як пише М. Пікерінг, знаковість є знаком «неналежності», а найважливіша функція стереотипу – чітко визначити, де проходить огорожа та хто знаходиться по той бік загороди [14, с. 16].

Образ Іншого завжди амбівалентний, що С. Холл назвав «стереотипічним дуалізмом»: «розщеплення» стереотипу на два протилежні елементи, причому обидва вони конструюють Другого у власних інтересах [15, с. 308].

М. Пікерінг зазначає, що Інший є німим; він позбавлений права мати власний голос та бути самим собою, він може говорити тільки так, як це дозволено пануючим дискурсом. У цьому значенні стереотипізація – це процес встановлення владних відносин. Дискурс про владу годі відділити від стереотипізації Другого, що є «способом дати оцінку та зафіксувати в означеній позиції інший народ чи іншу культуру з особливою та упривілейованою перспективою» [14, с. 16]. Подібні дискурсивні стратегії є видом «символічного насилля», яке припускає боротьбу за репрезентації Своїх та Чужих і маніпуляцію ними в соціальному просторі, метою якого є символічна влада і символічний капітал.

-
1. Bogardus E. S. *Immigration and Racial Attitudes*. – Boston: D.C. Heath. 1928.
 2. Katz D. Braly K. *Racial stereotypes in One Hundred college students // Journal of Abnormal and Social Psychology*. – 1933. – Vo. 28.
 3. Шибутани Т. *Социальная психология / Т. Шибутани*. – М., Прогресс, 1969. – С. 98.
 4. Klenberg O. *The Scientific study of National stereotypes // UNESCO International social science Bulletin*. – 1951. – Vol, 11. – P. 93.
 5. Ryan. S. *Ethnic conflict and International Relations*. – Darthmouth: Aldershot, 1990.
 6. Ерофеев Н. А. *Туманный Альбион / Н. А. Ерофеев*. – М.: Наука, 1982. – С. 21.
 7. Агеев В. С. *Межгрупповое взаимодействие / В. С. Агеев*. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. – С. 78.
 8. Трусков В. П. *Этнические стереотипы / В. П. Трусков, А.С.Филиппов // Этническая психология: этнические процессы и образ жизни людей*. – М., 1984. – С. 18.
 9. Байбури А. К. *Этнические аспекты изучения стереотипных форм поведения и традиционных культур / А. К. Байбури // Советская этнография*. – 1985. – № 2. – С. 36–46.
 10. Крысько В. Г. *Этническая психология: [учеб. пособие для студентов высших учебных заведений] / В. Г. Крысько*. – М.: Академия, 2002. – С. 133.
 11. Гладких С. В. *Этнические стереотипы и проблемы межкультурного общения / С. В. Гладких // Этнические проблемы современности: сб. статей*. – 1999. – Вып. 5. – С. 59–60.

12. Надирашвили Ш. А. Установка и деятельность / Ш. А. Надирашвили. – Тбилиси: Мецниереба, 1986. – С. 25.
13. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология: учебник для вузов / Т. Г. Стефаненко. – М.: Аспект Пресс, 2004. – С. 278.
14. Pickering M. Stereotyping: the Politics of Representation. – N. Y.: Palgrave. 2001. – P. 16.
15. Hall S. The West and the rest: Discourse and power // Hall S., Greben B. (eds.) Formations of modernity. – Cambridge, 1992. – P. 308.